

Tarnów, 18 sierpnia 2023 r.

Prof. dr hab. Elżbieta OSEWSKA
Akademia Tarnowska
Ul. Mickiewicza 8
33-100 TARNÓW
eosewska@wp.pl

Recenzja

**rozprawy doktorskiej
Pani mgr lic. Anny PANETH:**

***Wychowanie chrześcijańskie
w świetle wybranych materiałów edukacyjnych
do nauczania religii w szkole podstawowej w Polsce
powstałych po 2010 roku***

**napisanej pod kierunkiem
Księdza prof. dra hab. Józefa STALI,
na seminarium z katechetyki,
Wydziału Teologicznego,
Uniwersytetu Papieskiego Jana Pawła II w Krakowie,
Kraków 2023, stron 307**

„Chrześcijańskie wychowanie dzieci i młodzieży, które obecnie realizuje się w środowisku szkolnym, stanowi z pewnością ważny etap w rozwoju polskiej myśli i praktyki katechetycznej, jak również poważne wyzwanie pod adresem całego Kościoła w Polsce. Stanowi także poważną szansę dla poznawania roli i znaczenia Kościoła w tworzeniu kultury, kształtowaniu poprawnej wizji człowieka i życia społecznego w oparciu o Ewangelię, zwłaszcza dla tych uczniów, którzy są obojętni we wierze i zdystansowani do życia kościelnego. Szkolne nauczanie religii nie wydaje się jednak wypełniać w zadowalającym stopniu wszystkich założeń integralnie ujmowanej katechezy, w takim jej rozumieniu, jakie podawane jest w katechetycznych dokumentach Magisterium Kościoła. Napotyka także poważne problemy wychowawcze, wynikające na przykład ze zróżnicowania poziomu życia religijnego uczniów nawet w obrębie jednej klasy. Tymczasem katecheza będąc ze swej strony aktem eklezjalnym, domaga się przede wszystkim uznania Kościoła jako jej prawdziwego podmiotu,

gdyż to on jest rzeczywistym *nauczycielem wiary*, którego nie mogą zastąpić inne podmioty życia społecznego, np. szkoła, ani tym bardziej stanowić jedyne miejsce jej realizacji i rozwoju. Katecheza stanowi ponadto podstawowy element wtajemniczenia chrześcijańskiego i *jest ściśle złączona z sakramentami wtajemniczenia*, co urzeczywistnia się najbardziej i najskuteczniej w parafii” (*Dyrektorium katechetyczne Kościoła katolickiego w Polsce*, nr 13).

Mądre, systematyczne i odpowiedzialne wychowanie dzieci i młodzieży, a szczególnie wychowanie chrześcijańskie skłania Kościół z jednej strony do podtrzymywania oraz ubogacania tradycyjnych założeń wychowania chrześcijańskiego, a z drugiej także do ciągłego poszukiwania adekwatnych do aktualnych wyzwań modeli wychowania. Uznanie, że każdy człowiek jest stworzony przez Boga, zbawiony przez Jezusa Chrystusa i powołany do świętości niesie jako konsekwencję konieczność wychowania każdego chrześcijanina od początku życia aż do jego ziemskiego kresu. W tej kwestii nie wystarczą wyłącznie przejęte historycznie ukształtowane już formy katechezy, lecz niezbędne staje się budowanie na założeniach wychowania wynikających z tradycji i nauczania Kościoła, zaś z drugiej określenie współczesnych wyzwań wychowawczych i poszukiwanie aktualnych modeli sprzyjających kształtowaniu dojrzałej postawy chrześcijańskiej. W nowych warunkach życia gospodarczego, politycznego, społecznego, kulturowego oraz religijnego, potrzebna jest zarówno dobra diagnoza kontekstu wychowawczego, „rozpoznawanie znaków czasu” jak i powrót do założeń wychowania opartych o fundamenty chrześcijaństwa wyprowadzane z życia, nauczania, męki, śmierci i zmartwychwstania Jezusa Chrystusa. W przeciwieństwie do wcześniejszego, tradycyjnego ujęcia praktyki wychowawczej Kościoła, skoncentrowanej na zabezpieczeniu przynależności katolików do Kościoła i formowaniu „dobrego chrześcijanina” a zarazem „uczciwego obywatela”, niezbędny staje się proces odnowy wychowania chrześcijańskiego.

Skuteczność wychowania zależy od możliwości poznania i doświadczenia wartości. Z tej racji wychowanie w rodzinie jest tak skuteczne. Jednak tam, gdzie rodzina nie zapewnia swoim członkom możliwości przeżycia i doświadczenia wiary, potrzebuje wsparcia i dopełnienia przez parafię i szkołę. Dlatego trzeba dostrzec i docenić wysiłek Pani mgr lic. Anny Paneth, która przygotowała rozprawę doktorską: *Wychowanie chrześcijańskie w świetle wybranych materiałów edukacyjnych do nauczania religii w szkole podstawowej w Polsce powstałych po 2010 roku*.

Struktura i treść rozprawy doktorskiej

Celem ocenianej rozprawy doktorskiej jest - jak podaje Autorka - „krytyczna analiza wybranych materiałów edukacyjnych do nauczania religii w szkole podstawowej powstałych po 2010 roku pod kątem prezentacji i realizacji

wychowania chrześcijańskiego” (s. 3). Pani Anna Paneth wyjaśnia dlaczego odwołuje się do tego roku. W 2010 roku opublikowano polskie dokumenty katechetyczne: *Podstawa programowa katechezy Kościoła katolickiego w Polsce* i *Program nauczania religii*, na podstawie których powstały pakiety edukacyjne do nauczania religii w szkole. Z nich Autorka zdecydowała się wybrać dwie serie znanych w Polsce materiałów edukacyjnych do nauczania religii: serii przygotowanej pod redakcją Danuty Jackowiak i Jana Szpeta opublikowanych przez Wydawnictwo Świętego Wojciecha (tzw. seria poznańska) oraz napisanej pod redakcją Tadeusza Śmiecha, Elżbiety Kondrak i Bogusława Nosek, Wydawnictwa Jedność (tzw. seria kielecka). Czy ten wybór należy uznać za trafny? Zdecydowanie, tak. Doktorantka słusznie zauważa, że po 2010 roku ze wspomnianych wyżej dwóch pakietów do nauczania religii korzystało wielu nauczycieli oraz uczniów uczęszczających na lekcje religii w Polsce. W tym sensie niniejsze podręczniki były zarówno ważnym źródłem do zdobywania wiedzy jak i ważnym elementem wspomagającym proces wychowania dzieci i młodzieży. Pani A. Paneth przypomina, że w sytuacji kiedy uczniowie coraz mniej korzystają z książek, w tym pozycji religijnych, dla wielu z nich niniejsze podręczniki stanowią podstawowe źródło wiedzy i formacji katolickiej.

Doktorantka uznając założenia teologii pastoralnej i katechetyki odwołuje się przede wszystkim do dokumentów Kościoła powszechnego i Kościoła w Polsce, ze szczególnym uwzględnieniem dokumentów katechetycznych, aby najpierw z nauczania Magisterium Kościoła wyprowadzić założenia wychowania chrześcijańskiego. Pragnąc odpowiedzieć na główne pytania badawcze Pani A. Paneth opisuje kontekst współczesnego wychowania dzieci i młodzieży oraz wynikające z niego wyzwania. Dopiero w oparciu o uzyskane dane podejmuje krytyczną analizę wybranych serii podręczników do nauczania religii zestawiając je ze wskazaniem Kościoła, aby przygotować wnioski pastoralno-katechetyczne.

Oceniana rozprawa doktorska: *Wychowanie chrześcijańskie w świetle wybranych materiałów edukacyjnych do nauczania religii w szkole podstawowej w Polsce powstałych po 2010 roku* składa się z wykazu skrótów, wstępu, trzech rozdziałów, zakończenia, bibliografii.

Można uznać, że struktura rozprawy jest poprawna i zgodna ze strukturą prac naukowych przygotowywanych w naukach teologicznych. Autorka rozpoczyna od rozdziału teoretycznego *Wychowanie chrześcijańskie w kontekście społecznym, kulturowym i religijnym XXI wieku*, w którym prezentuje założenia wychowania chrześcijańskiego wobec różnorodnych, aktualnych wyzwań ponowoczesności, ukazuje współczesny kontekst wychowania i wynikające z niego szanse i wyzwania. W ostatniej części rozdziału pierwszego Doktorantka opisuje wybrane materiały edukacyjne do nauczania religii stosowane przez nauczycieli religii w szkole podstawowej powstałe po 2010 roku: seria kielecka, red. T. Śmiech, E. Kondrak, B. Nosek, Wydawnictwa Jedność i seria poznańska, red. J. Szpet, D. Jackowiak, Wydawnictwa Św. Wojciecha.

Pani Anna Paneth poprawnie podkreśla, że wychowanie chrześcijańskie powinno być „wewnętrznie spójne, oparte o mocne fundamenty prawdy o człowieku” (s. 19), dlatego rozdział drugi: *Integralna formacja osobowa dziecka w wieku szkolnym* rozpoczyna od krytycznej analizy materiałów edukacyjnych do nauczania religii pod kątem ukazywania prawdy o osobie ludzkiej, następnie w aspekcie realizacji wychowania intelektualnego, uczuciowego i wolitywnego, a także formacji duchowej. Autorka dobrze rozumie założenia wychowania integralnego człowieka, uznając je za wielowymiarowe i całościowe ujęcie procesu wychowania odwołując się do wszystkich głównych sfer człowieczeństwa: fizycznej, intelektualnej, emocjonalnej, wolitywnej, moralnej i duchowej. Poprawnie zakłada, że aby proces wychowania chrześcijańskiego mógł przebiegać prawidłowo, niezbędna jest afirmacja godności osoby stanowiąca fundament relacji wychowawca - wychowanek.

Jednak wychowanie chrześcijańskie nie może pozostać tylko na płaszczyźnie ludzkiej, ale domaga się odniesienia do Jezusa Chrystusa, poznawania Go, wzmacniania kontaktu, aż do komunii z Nim. Dlatego Doktorantka w rozdziale trzecim *Kształtowanie osobistego kontaktu ucznia z Jezusem Chrystusem* dokonuje krytycznej analizy materiałów edukacyjnych do nauczania religii pod od kątem realizowania w oparciu o nie wychowania uczniów do osobistego kontaktu z Jezusem Chrystusem. Autorka jest wieloletnią nauczycielką religii w szkole podstawowej, co pomaga jej w odniesieniu do praktycznych aspektów wychowania w szkole. Podkreśla, że nauczanie religii w szkole nie może być skoncentrowane wyłącznie na przekazie treści teologicznych, ale musi podejmować wychowanie obejmujące wszystkie aspekty wychowania ogólnego i pedagogii wiary. Życie i wiara, codzienność i liturgia, wspólnotowość i moralność, miłość i odpowiedzialność winny się wzajemnie przenikać w życiu chrześcijanina, co może budzić i umacniać wychowanie chrześcijańskie podejmowane w szkolnym nauczaniu religii. Doktorantka dostrzega, że z wychowaniem ogólnym łączy się ściśle wychowanie chrześcijańskie, gdyż wszystkim wierzącym przysługuje prawo stopniowego wprowadzenia w tajemnicę zbawienia, odkrywania miłości Boga i Jego oddania na rzecz człowieka. Chrześcijanie stosownie do wieku winni poznawać Boga jako Stworzyciela, pełnego miłości Zbawiciela oraz współpracującego z nim Ducha Świętego.

Warto docenić, iż każdy rozdział rozprawy zawiera krótkie wprowadzenie i podsumowanie, co ułatwia czytanie pracy doktorskiej. Zakończenie, zgodnie z przyjętymi zasadami metodologicznymi, stanowi podsumowanie całej rozprawy doktorskiej. W nim zawarła dwadzieścia wniosków pastoralno-katechetycznych, które należy uznać za cenne, nie tylko dla katechetów, ale również wychowawców i nauczycieli, w tym szczególnie nauczycieli religii. Pakiety do nauczania religii w szkole podstawowej są materiałem pomocniczym służącym realizacji funkcji nauczania, ale też wychowania i wtajemniczenia uczniów.

Niekiedy Autorce trudno (tylko ze względów badawczych) oddzielić wyżej wymienione funkcje, bowiem w praktyce szkolnej są one realizowane razem. Jednocześnie Doktorantka prawidłowo podkreśla, że „w warunkach szkolnych, nie jest możliwa realizacja wszystkich wskazań katechetycznych. Szkolna lekcja religii może przekazać wiedzę i inicjować wybrane procesy wychowawcze, ale nie dopełni rozwoju duchowego uczniów, nie wprowadzi w głębię liturgicznego spotkania wspólnoty eklezjalnej, nie zastąpi osobistego spotkania z żywym Bogiem na modlitwie. Wszystkie elementy wychowania, które związane są z obecnością *sacrum* i *mysterium* w życiu człowieka, muszą dopełniać się we wspólnocie Kościoła, liturgii, tajemnicy miłości życia rodzinnego i społecznego” (s. 285). Formowanie ucznia do naśladowania Jezusa Chrystusa w codziennym życiu wymaga zaangażowania i współdziałania wszystkich środowisk wychowawczych.

Podsumowując można uznać, że podjęta przez Panią Annę Paneth w rozprawie doktorskiej problematyka wychowania chrześcijańskiego w świetle materiałów edukacyjnych do nauczania religii w szkole podstawowej jest cenna oraz bardzo ważna zarówno z perspektywy nauk teologicznych jak i pedagogiki. Podjęte przez Autorkę w rozprawie zagadnienie należy docenić ze względu na jego aktualność i ważność nie tylko w aspekcie pastoralnym, katechetycznym i pedagogicznym, ale także społecznym i kulturowym.

Struktura dysertacji jest dość przejrzysta i czytelna, co świadczy o nabyciu przez Autorkę umiejętności planowania i realizowania pracy doktorskiej.

Pytania do Doktorantki

Na kanwie oceny merytorycznej zrodziły się jednak pytania. Proszę, aby Doktorantka zechciała odnieść się do następujących kwestii:

1. Doktorantka na podstawie zrealizowanych przez siebie badań sformułowała wnioski pastoralno-katechetyczne. Które z nich uważa Autorka za najważniejsze i niezbędne do przyjęcia przez autorów nowych programów i podręczników do nauczania religii w szkole uwzględniając nauczanie Kościoła oraz kontekst polityczny, społeczno-kulturowy, edukacyjny i religijny życia młodego pokolenia?

2. Na podstawie obserwacji oraz badań własnych, co sugerowałaby Pani zmienić w środowisku szkolnym, aby bardziej wzmacniało proces wychowania chrześcijańskiego?

Aspekty metodologiczne

Przygotowując recenzję rozprawy doktorskiej trzeba się również odnieść do formalnego aspektu pracy. Dysertacja Pani A. Paneth liczy 307 stron, co jest zgodne z konwencją rozprawy doktorskiej w dziedzinie nauk teologicznych.

Recenzowana dysertacja została napisana językiem naukowym, bogatym pojęciowo, ale także czytelnym, chociaż niekiedy w tekście pojawiają się fragmenty pisane językiem popularnym czy publicystycznym („Obecne czasy są niespokojne i trudno oprzeć się wrażeniu, że trwa wojna o `rząd dusz` młodych ludzi” - s. 63; „Uczniowie z trudnymi emocjami spotykają się poprzez opowiadania” - s. 153).

Od strony warsztatu naukowego rozprawa doktorska Pani A. Paneth została przygotowana poprawnie. Autorka nabyła wystarczającą umiejętność pisania prac naukowych, czego potwierdzeniem jest przede wszystkim posługiwanie się poprawnym językiem naukowym, prawidłowe przygotowanie struktury pracy, wykazanie się umiejętnością krytycznego korzystania ze źródeł, stosowanie adekwatnej metodologii.

Doktorantka dobrze wybrała metody, które pozwoliły jej zrealizować założone cele rozprawy, gdyż metoda krytycznej analizy materiałów źródłowych umożliwiła Pani A. Paneth zbadanie wybranych pakietów do nauczania religii w szkole podstawowej pod względem wychowania chrześcijańskiego. Dzięki metodzie syntezy Autorka poprawnie uporządkowała szczegółowe treści odnoszące się do wychowania chrześcijańskiego młodego pokolenia. W rozprawie doktorskiej zastosowała również metodę pastoralną, która umożliwiła wyprowadzenie wniosków pastoralno-katechetycznych. Doktorantka dobrze pamięta, że refleksja naukowa nad danym zagadnieniem teologii pastoralnej / katechetyki nie może obejmować tylko aspektu pedagogicznego, ale uznanie nauki i działania Kościoła, w świetle której dokonuje się interpretacji badanego zagadnienia.

Strona formalna niniejszej pracy doktorskiej jest poprawna, co potwierdza, że Pani A. Paneth poświęciła wiele czasu na dobre przygotowanie edycyjne niniejszej rozprawy doktorskiej, co może być spowodowane faktem, że pisała rozprawę pod kierunkiem bardzo wymagającego, systematycznego oraz profesjonalnego Promotora.

Inne aspekty metodologiczne, takie jak sporządzanie przypisów, wykazu skrótów są także przygotowane prawidłowo. Bogata (21 stron) i dobrze opracowana bibliografia zawiera jasno określone działy.

Można jednak dostrzec, że Doktorantka często skupia się na „detalach”, wyliczając wiele szczegółów potwierdzających jej narrację, jednak długie wyliczenia bardziej zaciemniają niż podkreślają przyjęte przez nią założenia, chociaż podkreślają jej dociekliwość badawczą. Podane w ocenie rozprawy doktorskiej uwagi krytyczne należy rozumieć jako troskę o wysoką jakość prac przygotowujących w Uniwersytecie Papieskim Jana Pawła II w Krakowie.

Reasumując, pragnę podkreślić, że pomimo kilku niedoskonałości formalnych i sformułowanych uwag, to nie umniejszają one walorów dysertacji doktorskiej, którą uważam za bardzo cenne i potrzebne opracowanie naukowe.

Ocena końcowa

Rozprawa doktorska Pani mgr lic. Anny Paneth pt.: *Wychowanie chrześcijańskie w świetle wybranych materiałów edukacyjnych do nauczania religii w szkole podstawowej w Polsce powstałych po 2010 roku* napisana pod kierunkiem ks. prof. dr. hab. Józefa Stali, moim zdaniem jest niezwykle aktualnym, ważnym i potrzebnym studium pastoralno-katechetycznym, w którym Autorka wykazała się wystarczającymi kompetencjami naukowymi w zakresie podejmowanej problematyki, jak również umiejętnością stosowania zasad pisania pracy naukowej.

Mając zatem na uwadze wymienione wartości i spełnione wymogi stawiane rozprawom doktorskim przez Ustawę „O stopniach naukowych i tytule naukowym”, uprzejmie proszę Radę Dyscypliny Nauki Teologiczne Uniwersytetu Papieskiego Jana Pawła II w Krakowie o kontynuowanie przewodu doktorskiego Pani mgr. lic. Anny Paneth.

Elżbieta Osewska